

XORIJY TILLARNI O'QITISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR NAZARIYANING AMALIYOTGA TATBIQI

mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani

FRAZEOLOGIZMLARNI O'QITISHNING KOGNITIV YONDASHUV ASOSIDA O'RGANISH

Ro'ziboyev Kuvonchbek Ergash og'li

O'zDJTU Ingliz tili funksional leksika kafedrası stajyor o'qituvchisi
quvonchbekroziboyev91@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15178893>

Annotatsiya: Mazkur maqolada talabalar frazeologik kompetensiyasini rivojlantirish jarayonida kognitiv yondashuvning samaradorligi tahlil qilinadi. Frazeologik birliklarni o'zlashtirishda talabalarning tahlil qilish, mantiqiy bog'liqliklarni anglash va assotsiativ tafakkurni shakllantirish qobiliyatini rivojlantirishga yo'naltirilgan kognitiv metodlar ko'rib chiqiladi. Tadqiqotda frazeologik birliklarning semantik tahlili, kognitiv xaritalar hamda vizual tasvirlardan foydalanish orqali o'qitish usullarining samaradorligi yoritilib, ularni ta'lim jarayoniga integratsiya qilish bo'yicha ilmiy tavsiyalar beriladi. Shuningdek, kognitiv yondashuvning til kompetensiyasini shakllantirishdagi ahamiyati hamda uni pedagogik jarayonda qo'llash imkoniyatlari asoslanadi.

Kalit so'zlar: frazeologik kompetensiya, kognitiv yondashuv, til o'rgatish, frazeologik birliklar, o'quv jarayoni, kognitiv xaritalar, semantik tahlil, o'qitish usullari.

Kirish (Introduction). Frazeologik birliklar har bir tilning semantik va ekspressiv tizimini shakllantiruvchi asosiy komponentlardan biri hisoblanadi. Ular nafaqat lingvistik birlik sifatida, balki madaniy meros, milliy mentalitet va ijtimoiy tafakkurni ifodalovchi muhim omil sifatida e'tirof etiladi. Tilni o'qitish jarayonida frazeologik birliklarning o'zlashtirilishi talabalar nutq madaniyatining rivojlanishiga hamda tilni mukammal egallashiga xizmat qiladi. Shu sababli, frazeologik kompetensiyani shakllantirish jarayoni nafaqat leksik boylikni kengaytirish, balki talabalarning frazeologik birliklar o'rtasidagi semantik bog'liqliklar va ularning madaniy-konseptual ahamiyatini chuqur anglash qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan bo'lishi zarur.

Bugungi kunda kognitiv yondashuv til o'rgatish sohasida samarali metod sifatida keng qo'llanilmoqda. Ushbu yondashuv talabalarni tahlil qilish, ma'noni mantiqiy bog'lash va frazeologik birliklarni o'zlashtirish jarayonini tezlashtirishga yordam beradi. Mazkur maqolada kognitiv yondashuv asosida frazeologik kompetensiyani rivojlantirish mexanizmlarini tahlil qilish va ularni amaliyotga tatbiq etish imkoniyatlari yoritiladi. Bu yondashuv til o'rgatish jarayoniga innovatsion qarashlarni kiritishga, talabalar nutq faolligini oshirishga va ularning madaniy dunyoqarashini kengaytirishga xizmat qiladi.

XORIJIY TILLARNI O'QITISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR NAZARIYANING AMALIYOTGA TATBIQI

mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani

Frazeologik birliklar har bir tilning boy madaniy va semantik qatlamini tashkil qiladi. Ular nafaqat tildagi ekspressiv vositalar, balki milliy ong va dunyoqarash aksini ham beradi. Talabalarning frazeologik kompetensiyasini rivojlantirish zamonaviy til o'rgatish jarayonining muhim vazifalaridan biridir. Mazkur maqolada kognitiv yondashuv asosida frazeologik kompetensiyani takomillashtirishning nazariy va amaliy mexanizmlari tahlil qilinadi.

Materiallar va usullar (Methods). Mazkur tadqiqot talabalar frazeologik kompetensiyasini kognitiv yondashuv asosida takomillashtirishga qaratilgan bo'lib, quyidagi materiallar va usullar qo'llanildi:

Materiallar

1. **Frazeologik birliklar to'plami:** Turli mavzular bo'yicha eng ko'p ishlatiladigan frazeologik birliklarning ma'lumotlar bazasi tayyorlandi. Ushbu bazada frazeologik birliklarning lug'aviy va kontekstual ma'nolari, ularning madaniy o'ziga xosliklari keltirildi.

2. **O'quv materiallari:** Interaktiv topshiriqlar, kognitiv xaritalar va vizual taqdimot materiallari, jumladan, grafikalar, diagrammalar va ilustratsiyalar ishlab chiqildi.

3. **Dastlabki va yakuniy testlar:** Frazeologik kompetensiya darajasini aniqlash uchun mo'ljallangan diagnostik testlar tuzildi.

Usullar

1. **Kognitiv xaritalash:** Talabalar frazeologik birliklarning ma'nolarini yaxshiroq tushunishi uchun kognitiv xaritalar tuzildi. Bu xaritalar frazeologik birliklarning asosiy so'zlari, sinonimlari, antonimlari va kontekstual qo'llanishlarini ko'rsatadi.

2. **Semantik tahlil:** Frazeologik birliklarning lingvistik va semantik tuzilmalari tahlil qilinib, ularning ma'no qatlamlari tushuntirildi. Talabalar frazeologik birliklarni semantik jihatdan bog'lash orqali ularni eslab qolishga o'rgatildi.

3. **Interaktiv mashg'ulotlar:** Talabalarga frazeologik birliklarni muloqotda qo'llashni o'rgatish uchun interaktiv mashg'ulotlar tashkil etildi. Rolli o'yinlar, guruhli muhokamalar va dialogik mashqlar yordamida frazeologik birliklar amalda qo'llanildi.

4. **Eksperiment tadqiqoti:** Tadqiqot ikki bosqichda amalga oshirildi:

o **Dastlabki bosqich:** Talabalar dastlabki test orqali frazeologik bilim darajasi bo'yicha baholandi.

XORIJIY TILLARNI O'QITISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR NAZARIYANING AMALIYOTGA TATBIQI

mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani

o **O'qitish bosqichi:** Kognitiv yondashuv asosidagi o'qitish metodlari bilan mashg'ulotlar o'tkazildi.

o **Yakuniy baholash:** Talabalar yakuniy test orqali frazeologik bilimlaridagi o'zgarishlar tahlil qilindi.

5. **Statistik tahlil:** Talabalar dastlabki va yakuniy test natijalari o'zaro solishtirilib, kognitiv yondashuvning samaradorligi statistik usulda tahlil qilindi.

Ushbu usullar talabalarning frazeologik birliklarni o'zlashtirish jarayonini chuqurlashtirish, ularni mazmunli va kontekstual bog'lanishda tushunish imkoniyatini kengaytirishga qaratilgan.

Natijalar (Results). Tadqiqot natijalari kognitiv yondashuv asosida talabalarning frazeologik kompetensiyasini rivojlantirish samaradorligini tasdiqladi. O'tkazilgan eksperiment va tahlillar quyidagi muhim natijalarni ko'rsatdi:

1. Frazeologik bilimlarning oshishi

o Talabalar dastlabki testda frazeologik birliklarning 45-50% ni to'g'ri tushunsa, yakuniy test natijalarida bu ko'rsatkich 75-80% gacha oshdi.

o Frazeologik birliklarni mantiqiy va semantik bog'lanishlar orqali o'zlashtirishga yo'naltirilgan mashg'ulotlar talabalarning tushunish va yodlash jarayonini sezilarli darajada yaxshilagan.

2. Frazeologik birliklarni qo'llash qobiliyatining yaxshilanishi

o Talabalar frazeologik birliklarni yozma va og'zaki nutqda qo'llash ko'nikmalarida aniq ijobiy o'zgarishlar qayd etildi. Ular frazeologik birliklarni o'zaro suhbatlarda hamda ijodiy topshiriqlarda muvaffaqiyatli ishlatgan.

o Interaktiv mashg'ulotlar natijasida frazeologik birliklarni turli kontekstlarda to'g'ri ishlatish darajasi 30-35% dan 70-75% gacha oshdi.

3. Kognitiv yondashuvning samaradorligi

o Kognitiv xaritalar va vizual materiallar yordamida talabalar frazeologik birliklarni eslab qolish va ularning kontekstual qo'llanilishini tushunishda yaxshiroq natijalarga erishdi.

o Semantik tahlil va assotsiativ mashqlar frazeologik birliklarning ma'no qatlamlarini o'rganishni osonlashtirdi.

4. Frazeologik kompetensiyaning rivojlanish bosqichlari

o Eksperiment ishtirokchilari frazeologik birliklarni o'zlashtirishda uch bosqichdan o'tdi:

1. **Tanishish:** Frazeologik birliklar va ularning asosiy ma'nosi bilan tanishish.

XORIJIY TILLARNI O'QITISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR NAZARIYANING AMALIYOTGA TATBIQI

mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani

2. **Tahlil va tushunish:** Kognitiv xaritalar va semantik tahlil orqali frazeologik birliklarning chuqurroq ma'nolarini anglash.

3. **Amalda qo'llash:** Turli vaziyatlarda frazeologik birliklardan foydalanish.

5. Talabalar fikri

○ So'rovnomaga natijalariga ko'ra, talabalarning 85% kognitiv yondashuv asosidagi mashg'ulotlarni qiziqarli va samarali deb baholadi.

○ Talabalar ushbu metod frazeologik birliklarni o'zlashtirishni sezilarli darajada osonlashtirganini ta'kidlashdi.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, kognitiv yondashuv talabalar frazeologik kompetensiyasini rivojlantirishda samarali va innovatsion yondashuvdir. Bu metodni boshqa lingvistik yo'nalishlarda qo'llash imkoniyatlari ham yuqori ekanligi ma'lum bo'ldi.

Tadqiqot natijalari kognitiv yondashuv yordamida frazeologik kompetensiyani rivojlantirish samaradorligini ko'rsatdi. Eksperiment davomida quyidagilar kuzatildi:

○ Talabalar frazeologik birliklarni eslab qolish ko'rsatkichlari 25% ga oshdi.

○ Kognitiv xaritalar va vizualizatsiya yordamida talabalar frazeologik birliklarning ma'nolarini tezroq va aniqroq anglashdi.

○ O'quvchilarning frazeologik birliklarni nutqda qo'llash darajasi sezilarli darajada yaxshilandi.

Munozara (Discussion). Mazkur tadqiqot natijalari kognitiv yondashuv asosida frazeologik kompetensiyani takomillashtirishning samaradorligini tasdiqladi. Talabalar frazeologik birliklarni o'zlashtirish, ulardan amaliy foydalanish va ma'nolarini chuqurroq tushunishda sezilarli ijobiy o'zgarishlarga erishdi.

Tadqiqot ko'rsatdiki, kognitiv yondashuv talabalarning faqatgina yod olish jarayoniga emas, balki frazeologik birliklarning semantik bog'liqligini chuqur tushunishga yo'naltiradi. Bu yondashuv an'anaviy usullardan quyidagi afzalliklari bilan ajralib turadi:

□ **Semantik tahlil:** Talabalar frazeologik birliklarning asosiy va kontekstual ma'nolarini tushunishga muvaffaq bo'ldi. Bu natija boshqa usullarga qaraganda uzoq muddatli o'zlashtirish imkonini berdi.

□ **Kognitiv xaritalash:** Ushbu usul talabalar ongida ma'nolarni vizual va mantiqiy bog'lash orqali tez va samarali o'rganishga yordam berdi. Bu nafaqat ma'lumotni o'zlashtirishni, balki uni eslab qolishni ham osonlashtirdi.

XORIJIY TILLARNI O'QITISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR NAZARIYANING AMALIYOTGA TATBIQI

mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani

Frazeologik birliklarni kontekstda ishlatish o'quvchilarning kommunikativ qobiliyatlarini sezilarli darajada rivojlantirdi. Ushbu jarayon talabalar nutq madaniyatini oshirish va ularning tilni o'zlashtirishga bo'lgan qiziqishini kuchaytirishga xizmat qildi. Ayniqsa, rolli o'yinlar va guruhli muhokamalarning o'rni katta bo'ldi. Tadqiqot kognitiv yondashuvning zamonaviy o'qitish metodologiyasida dolzarbligini tasdiqladi. Talabalar bilan ishlash jarayonida quyidagi innovatsion texnikalar samarali ekanligi aniqlandi:

□ **Vizual materiallardan foydalanish:** Frazeologik birliklarni rang-barang diagrammalar va ilustratsiyalar orqali tushuntirish talabalarning eslab qolish darajasini oshirdi.

□ **Interaktiv mashg'ulotlar:** Mashg'ulotlarning interaktivligi talabalarni faollikka undadi va ularni o'quv jarayoniga yanada chuqur jalb qildi.

Biroq, tadqiqotda ba'zi cheklovlar ham kuzatildi. Jumladan:

□ Frazeologik birliklarning miqdori cheklangan bo'lib, bu barcha til birliklarini qamrab olish imkoniyatini kamaytirdi.

□ Kognitiv yondashuvning samaradorligi ko'p vaqt talab qilishi va katta tayyorgarlikni talab qilishi ma'lum bo'ldi.

□ Frazeologik birliklarning madaniy xususiyatlari va ularning kontekstual qo'llanilishi ba'zi talabalar uchun murakkab bo'lib chiqdi.

Kelajakda ushbu usulni yanada takomillashtirish uchun quyidagilar taklif etiladi:

□ Frazeologik birliklar bazasini kengaytirish va mavzularni yanada ko'proq qamrab olish.

□ Interaktiv texnologiyalarni, jumladan, sun'iy intellekt va virtual haqiqat elementlarini o'quv jarayoniga joriy etish.

□ Kognitiv yondashuvning boshqa tillarni o'rganishdagi samaradorligini o'rganish.

Natijalar shuni ko'rsatdiki, kognitiv yondashuv talabalarning frazeologik kompetensiyasini takomillashtirishda samarali vositadir. Bu metod nafaqat til o'rganish, balki talabalar madaniy tafakkurini rivojlantirish, ularning lingvistik bilimlarini chuqurlashtirishga ham xizmat qiladi. Shunday qilib, kognitiv yondashuv o'qitish jarayoniga innovatsiyalarni kiritishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kognitiv yondashuv talabalarni faqatgina frazeologik birliklarni yod olishga emas, balki ularni mantiqiy va semantik bog'liqliklar orqali tushunishga undaydi.

Xulosa (Conclusion)

XORIJIY TILLARNI O'QITISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR NAZARIYANING AMALIYOTGA TATBIQI

mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani

Mazkur tadqiqot kognitiv yondashuvning frazeologik kompetensiyani rivojlantirishdagi ahamiyatini tasdiqladi. Ushbu usul talabalarni o'rganish jarayoniga jalb qilish, ularning lingvistik va madaniy bilimlarini kengaytirishga xizmat qiladi. Kelgusida ushbu mexanizmni boshqa tillarni o'rganishda qo'llash bo'yicha tadqiqotlarni davom ettirish muhimdir. Natijalar shuni ko'rsatdiki, ushbu yondashuv frazeologik kompetensiyani shakllantirishda an'anaviy yondashuvlardan samaraliroq. Frazeologik birliklarni vizual va assotsiativ tasvirlar orqali o'rgatish tilni o'rganish jarayonini qiziqarli va interaktiv qiladi.

References:

1. Jo'raev, R. (2019). Tilshunoslik asoslari. Toshkent: O'zMU nashriyoti.
2. G'aniyev, A. (2002). O'zbek tilining frazeologik lug'ati. Toshkent: O'qituvchi.
3. Abduazizov, A. (2016). Nutq madaniyati va frazeologik birliklar. Toshkent: Fan va texnologiyalar nashriyoti.
4. Yuldasheva, D. (2020). Frazeologiyaning lingvokulturologik xususiyatlari. Samarqand: Zarafshon nashriyoti.
5. Sharipov, S. (2018). Frazeologizm va uning o'quv jarayonidagi o'rni. Buxoro: BuxDU nashriyoti.